

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

Hedenvind och Boccaccios kock

Av CONNY SVENSSON

I augusti 1954 utkom Gustav Hedenvind-Erikssons roman *Boccaccios kock* på Bonniers förlag. De närmast föregående böckerna hade lovprisats av kritikerna, men nu blev inte mottagandet lika gynnsamt. Det verkar som denna roman om en kock fick en del ledande kritiker att tänka på en annan yrkesman – skomakaren, han som borde stannat vid sin läst. Vid det här laget var Hedenvind slutgiltigt etiketterad och klassificerad i den litterära offentligheten, både geografiskt och genremässigt, som den klurige berättaren med Jämtland och sagor som tilldelat revir. Svikna förväntningar och missnöje kom därför till uttryck i recensionerna när Hedenvind nu överraskande gav ut en roman som utspelades i renässansens Neapel.¹

Gunnar Ekelöf skriver i *BLM* 1954, nr 7: ”I sin nya sagoroman har Gustav Hedenvind-Eriksson förirrat sig en aning från sina ursprungliga jämtländska gränsmarker till 1300-talets Neapel.” Romanen påstås sakna förankring i tid och rum, kocken kunde enligt Ekelöf lika gärna ha levt i jämtländsk medeltid varför den valda miljön ”både konstruerar och irriterar”. I *Dagens Nyheter* 29/8 har Staffan Björcks anmälan fått rubriken ”Hedenvind borta”, och recensenten anser att författaren gjort ”denna planlösa utflykt till sydliga luftstreck” från vilken han snarast hälsas välkommen tillbaka ”till de domäner där han är unik”. Liknande synpunkter formulerades av Gösta Attorps i *Svenska Dagbladet* 23/8, där det heter att förflyttningen till andra breddgrader varit mindre lyckosam: ”Det är nog så att Jämtland passar Hedenvind-Eriksson bättre, mycket bättre. Utanför sin barndoms stugknut kan han hitta rätt på sagan. I Boccaccios sago-stad har han inte funnit den.”

I ett brev till författarinnan Ingegerd Granlund i september 1954 (KB) kommenterar Hedenvind i korthet den negativa kritiken: ”Men att boken, enligt Attorps inte håller måttet som roman, gläder mig. Detta var just vad jag ville.” Nu hade Hedenvind som andra författare en tendens att bagateliserar kritik och låtsas som den inte kom honom

vid, men i det här speciella fallet kan det finnas anledning att ta honom på orden. *Boccaccios kock* var inte avsedd som en regelrätt roman, tvärtom är boken så uppbyggd att den hela tiden väcker genreförväntningar som sedan inte infrias. Det var just det som var verkets poäng för Hedenvind, vill jag hävda.

Staffan Björck klagar över att samtalen i boken låter vänta på sig, att de ständigt avbryts och poängen uteblir. Den retoriska termen för detta är fördröjning (latin: *retardatio*), redan under antiken rekommenderat konstgrepp för effektivt bruk i tal och skrift. I Hedenvinds bok yttrar det sig på så vis, att när den pratglade kocken äntligen kommit fram till en väsentlig punkt i sina resonemang på tavernan i Neapel, då måste han plötsligt hem och ägna sig åt brådslande plikter i köket. Frågor formuleras men de besvaras aldrig, och publiken får finna sig i att bli lämnad i sticket medan kocken plockar rapphöns eller lägger jäst i degen. Denna upplevelse att något förväntat uteblir erfar också läsarna gång på gång; först sker det ju redan genom upptäckten att Hedenvind denna gång inte skrivit en ny jämtländsk saga utan en berättelse från 1300-talets Neapel.

Så etableras nya förväntningar redan genom bokens titel, omslagstext och inledande mening ”Det var allhelgonaafton sent på kvällen nådens år ---”. Läsaren säger sig nu att det alltså måste vara fråga om en historisk roman, även om man blir bedragen på det exakta årtalet som ersätts med tankstreck. Det börjar som sig bör i den historiska romanen in medias res: utanför skofflickaren Filas verkstad i Neapel står en vandringsman som kommit långväga ifrån. Det är som upptakten till en historisk roman av genrens stilbildande klassiker Walter Scott, vi står inför ett spännande skede där både fiktiva personer och historiska celebriteter kan förväntas agera.

Om nu läsaren är historiskt och litteraturhistoriskt bevandrad vet han eller hon att romanen borde kunna erbjuda tacksamt stoff. Boccaccio,

det var ju författaren till de skabrösa och dråpliga novellerna i *Decamerone*, som flera år befann sig i Neapel där han också mötte den sköna och mystiska dam han besjungit under namnet Fiammetta. Vad hon egentligen hette det vet vi inte, men den förväntansfulla läsaren säger sig att kanske kan Hedenvinds roman härvidlag erbjuda någon spännande och romantisk teori. Och vidare: i mitten av 1300-talet regerades Neapel av den ryktbara drottning Johanna, som var gift fyra gånger och lät mördra åtminstone en av sina män. När Den heliga Birgitta besökte Neapel föreslog den lättsinniga Johanna genast helgonets son giftermål; detta möte skildras med all önskvärd dramatik i Heidenstams berättelse *Heliga Birgittas pilgrimsfärd* (1901) och i en novell av Strindberg ("Karl Ulfsson och Hans moder" i *Nya Svenska Öden*, 1906).

Men av väntad sensation blir intet. Drottning Johanna omnämns aldrig, och även om Boccaccio omtalas vid flera tillfällen uppträder han aldrig på romanens scen. Han är ständigt frånvarande, till skillnad från hans guldstickade tofflor som lagas av kockens vän skoflickaren. På sin höjd hör man den store diktarens röst, men vi uppfattar inte vad han säger: "det stigande och sjunkande mumlet, som trängde igenom den dubbla dörren, kom av husbondens samtal med sina visa vänner" (39). Boccaccios kock blir viktigare än Boccaccio själv, och härigenom uttrycks väl en demokratiskt folklig historiesyn. Man associerar ofrånkomligen till en berömd dikt av Bert Brecht, där det heter (i svensk översättning): "Caesar erövrade Gallien. Men hade han inte åtminstone en kock med sig?"

Med den historiska rekvisitan är Hedenvind också sparsam. Han avstår helt från att beskriva interiörer och kläder och byggnader; av tradition är annars sådana inslag obligatoriska i den historiska romanen. Men genreförväntningarna infrias inte, författaren förser inte ens läsaren med årtal för händelserna. Eller som han uttrycker sig i det redan citerade brevet till Ingegerd Granlund: "Slutligen har jag lyckats vara så ohistoriskt (sic!) som en autodidagt har lov att vara, ändå historiskt till husbehov". I brev till förläggaren Gerard Bonnier 3/3 1954 beskriver författaren sin nya bok som "ohistorisk, ändå mycket historisk", och för BLM-redaktören Åke Runnquist omtalar Hedenvind 29 maj samma år ett pågående arbete (som aldrig fullbordades) "i samma stil som B-os kock och är liksom

denna vare sig historisk eller ohistorisk, på en gång ganska otidsenlig och tidsenlig, anser jag själv".²

I en kommentar till boken, rubricerad "Orientering i andanom" (i *BLM* 1955), hävdar Hedenvind till och med att han i *Boccaccios kock* "inte skrivit om renässansen". Det vill säga, han har inte alls haft ambitionen att författa en historisk roman. Ej heller har han likt Flaubert för en roman som *Salammbô* bedrivit noggranna miljöstudier i facklitteraturen eller genom besök på den skildrade orten, annat än att han enligt *BLM*-kommentarens upplysning i sin ungdom hade tillbringat ett och ett halvt dygn i Neapel (s. 445).

Ännu en genrekonvention aktualiseras i upptakten. Den vandrande kocken som på bara fötter tillryggalagt den långa vägen från Milano till Neapel liknar sagans yngling, som ger sig ut i världen för att vinna prinsessan och halva kungariket. På bokens första sida blir detta sagans handlingsmönster både bejakat och förnekad. Huvudpersonen går barfota och ränseln är tom, han framstår som den förhoppningsfulla vandringsmannen "stadd på väg att fånga lyckan, men som ännu tråkigt nog inte sett ens en skymt av den". Och det går heller inte som i sagan, läsarens förväntningar kommer åter på skam. Kocken vinner inte sin prinsessa, Griseida på tavernan; han dör i förtid utan att ha vunnit seger och lycka, lika fattig som då han kom till Neapel.

Inslaget av dialog är påfallande stort. Kocken dryftar vardagens och evighetens problem med sin vän skoflickaren, och på tavernan håller han små föreläsningar i samma ämnen. Hans Granlid har i sin bok om den historiska romanen, *Då som nu* (1964), karakteriserat *Boccaccios kock* som "en filosofisk bok, där djupa ord uttalas av ringa anledningar och livsrönen träget sammanfattas" (s. 137). Det myckna filosoferandet och samtalandet väcker andra genreförväntningar än den historiska romanens. I Platons dialoger diskuteras de stora livsfrågorna av Sokrates och hans vänner, gärna i samband med intag av mat och dryck som i den berömda dialogen *Symposion*.

I Platons dialoger dominerar Sokrates, han har svar på alla frågor och samtalen leder fram till att han presenterar den riktiga lösningen som åhörarna villigt eller förkrossade av argumentens tyngd accepterar. En filosofisk dialog förväntas leda fram

till att uppställda frågor får sina svar, och kritikernas missnöje inför Hedenvinds bok grundades delvis på att meningsutbytena där inte sammanfattas i kunskap eller välformulerade sentenser och aforismer. Återigen väcks genreförväntningar som inte infrias, Hedenvind lånar även den filosofiska dialogens konventioner för att sedan ironiskt upphäva dem.

Läsaren får ingen sokratisk livsvisdom som belöning. Som en refräng går genom Hedenvinds bok omdömet ”denna konstiga värld, mest underlig då den förefaller som minst konstig” (för första gången s. 6). Det låter ibland som hos Kellgrens Salig Dumbom: ”Om man begrep allt man inte förstår, då förstod man nästan allt man inte begriper”. Genom de magistrala kapitelrubrikerna väcks förhoppningar som den filosoferande kocken inte förmår infria, som i andra kapitlet: ”Andens åstundand. Tankens makt. Ett stort beslut. Vishetens begynnelse.” (33.)

Men sådana ämnen kan inte Boccaccios kock utreda. Istället håller han små föreläsningar om nyttan av tänder då man äter, eller av skor då man vandrar. Omeletten prisas som lämplig föda för den tandlöse. Symboliskt bär han sin herres rock, som sägs vara för stor och vid för hans ringa kroppshydda. Filosofens mantel förmår han inte bära upp, någon Sokrates är han förvisso icke. Och när han yttrar något klokt och vist, då är det som i Salig Dumboms fall så självklart att publiken inte uppfattar den djupa sanningen. Budskapet går åhörarna förbi när kocken omtalar att i det mänskliga språket ”höga namn får liksom förgylla innehållets skröplighet” (22), eller att ingen har en egen mening eftersom ”allt är antingen arv eller lån av många, många” (74). Visdomen står att finna i enkla och eviga sanningar, i försoning och hjälpsamhet: ”Bara det att gratis lägga om löklandet åt en ragata kan betyda mycket i den vägen.” (161.) Därför är inte Sokrates eller Boccaccio den sanne filosofen, visdomen kommer från Boccaccios kock om vi bara förmår lyssna. Och denne kock är som vi alla andra, kunskaperna och insikterna finns inne i oss alla. Filosofin demokratiseras kunde man säga.

Boccaccios kock är alltså inte historisk roman, saga eller filosofisk dialog trots att texten väcker läsarens förväntningar i den riktningen. Ett sätt

att bestämma det litterära verkets egenart är att beskriva vad det *inte* är, men man måste också försöka avgöra vad det verkligen är. Ett svar vore här att hänvisa till romantikens föreställning om allkonstverket; denna bok är roman och saga och dialog och även lyrik, tack vare de många insprängda visorna och sångerna. Den är allt detta på en gång, ovan och bortom genregränserna. Och dessutom handlar boken om sig själv, som meta-text om dikten och dess roll i människornas liv.

En sådan tolkning har sanktionerats av Hedenvind själv i den nämnda kommentaren för *BLM* 1955. Den skicklige kocken som lagar till en läcker måltid representerar symboliskt diktarna, av intet skapas allt. Diktaren gör med fantasins hjälp konst av människors dagliga erfarenheter, Boccaccios kock förvandlar under bruk av tillgängliga vardagsvaror en stekt kanin till en gastronomisk upplevelse. Eller för att citera Hedenvind: ”I vilket fall diktarna verkligen måste fylla en behjärtansvärd uppgift, då de omskola, stuva och anrätta dessa allmänt förbisedda värden, liksom den tänkande kocken anrätade Filas magra kaninkropp.” (s. 447.)

Dessa metalitterära paralleller framhävs på flera sätt i boken. Kocken heter *Mimesis* i förnamn, efter ett nyckelbegrepp i Aristoteles *Poetik*. *Mimesis*, efterbildning alltså.³ Hans hund har skämtsamt fått namnet *Syntaxen*, men mer allvarligt är att de filosofiska samtalens taverna kallas *Den blå lågan* efter den eviga låga som brinner på skalden Vergilius grav i närheten. Denna låga omtalas som ”symbolisk” (28),⁴ och det framhäves också att människan är som bäst då hon värmer sig vid denna låga. Det är dikten som omskapar värdshusflickan *Griseida* så att hon blir kockens *Fiammetta*; fantasien höjer människan över vardagen och får henne att uthärda. Men inte bara det – vi höjer oss över egoismen och anar en bättre framtid, den som Hedenvind kallar ”den gemensamma kitteln och storkoket väster om framtiden” (205). I dikten uppenbaras ett högre förnuft, som sägs ”i likhet med grädden på mjölken flyta ovanpå det vanliga förståndet, med vars hjälp människan hittade på nya maträtter och återupplivade heliga mäns omeletter” (189).

Mer än kroppen som dör är ordet som lever. Värdshusflickan *Griseida* glömmer ett ögonblick att skörta upp kunderna vid tanken på skriften som finns kvar då människan är borta. Rent kon-

kret syftar detta inom fiktionens ram på gravskriften över kocken, men i överförd mening rör det sig förstås om den bok av Hedenvind där vi läser dessa formuleringar om ”detta märkliga: att när ingen människa längre hade en aning om att hon funnits, suttit bakom denna disk och mått ut vin till törstiga strupar – när hennes ben lågo förborgade djupt i jorden – när penningskrinet för länge sen förmultnat på skrothögen bakom galgbacken, då skulle folk läsa denna skrift och undra.” (189.) Om detta litteraturens överindividuella liv handlar också *Boccaccios kock*, hur framtida läsare en gång förundras då de läser böcker av en sedan länge död författare; kanske kan han heta Gustav Hedenvind-Eriksson.

Medan Hedenvind arbetade med *Boccaccios kock* skrev han också en artikel för *Stockholms-Tidningen* i dess serie ”Min gestalt” (publicerad 12/8 1953). Han valde att behandla kung Salomo, men identifikationen gäller alls inte den vise domaren som avkunnade salomoniska domslut. För Hedenvind är Salomo, enligt traditionen upphovsman till Gamla testamentets ordspråk och psalmer samt till den apokryfiska *Vishetens bok*, i första hand en ödmjuk diktare som inget vet men anar och frågar sig fram i tillvaron. Anknypningen till exempelvis *Ordspråksboken* är tydlig i *Boccaccios kock*, och Hedenvind sammanfattar gärna händelseförloppet i arkaiserande och sentensliknande formuleringar, som i rubriken till sista kapitlet: ”Slug skakar bägaren, Hin sköter tärningen.”

Salomo blir liksom Boccaccios kock representant för diktarna i alla tider, han skriver lögnar som innehåller sanning. Med sitt mustiga bildspråk gestaltar Hedenvind hur han tänker sig världshistorien: ”Genom många och långa sekler hade svi-nahjorden tid efter annan bökat upp den lysande Gral, men fortsatt att böka och sålunda kommit den att sjunka ännu djupare i jorden.” Kanske går allt mot apokalyps och Ragnarök, men dikten talar ett annat språk om en ny morgon. Kung Salomo och Boccaccios kock ger uttryck för samma strävan, utan vilken livet skulle sakna hopp och mening: ”I dikt och sång, liksom i all mänsklig strävan tyckte jag mig alltid se denna blick mot framtiden – den tid, varom Voluspa sålunda siade.”

Romanen *Boccaccios kock* skrevs vintern 1953 och manuskriptet avslutades i maj samma år (enligt

uppgift i brev till Gerard Bonnier 18/8 1953). Redan i *Bokvännens Julbok* 1948 (s. 17–33) hade dock Hedenvind publicerat en berättelse med titeln ”Boccaccis kock”, vilken kan ses som en förstudie till romanen. I denna tidigare version möter kocken sin dyrkade Griseida vid skaldegraven, vilket utgör en fristående historia som sedan inte återkom i romanen. Däremot föreligger andra och uppenbara likheter mellan de två versionerna, som att kocken gärna talar vist på värdshuset och att omständigheterna kring hans död återges.

Titelns namnförvrängning ”Boccaccis kock” framhäver att stoffet har både historisk och fiktiv karaktär. Om diktaren återges i berättelsen välkända karakteristika som ”Giovanni Boccacci, var köpmansson från Florens” (*Bokvännens Julbok* 1948, s. 19). På motsvarande sätt har en bokstav ändrats i namnet på skaldens musa, av Fiammetta har blivit Fiammette.

Kocken kallas här bara Theofrasius, det metaliterära Mimesis tillkommer först i romanversionen. I bokens upptakt avstår Hedenvind från att tidfästa händelserna, medan han i den tidigare berättelsen inleder med geografiska och kronologiska upplysningar: ”Det var i Neapel någongång i mitten av det fjortonde seklet efter Vår Herres börd.” I den äldre utformningen av stoffet fungerar skomakaren Filas som berättare, vilket också framhävs genom rubrikens kompletterande formulering ”(Guidens berättelse)”.

Filas återger legenden om hur kocken Theofrasius fann visheten. Inledningsvis uppträder han som renodlad materialist och prisar kokkonsten, men döende anar han en annan livets mening: ”En enda medkännande varelses värme i ensamheten bortom dagsävlans grå kyla” (s. 31). Den äldsta versionen framhäver kontrasten mellan kockens ytligt hedonistiska leverne och dödens insikt. Mimesis i romanen är en mer sammansatt person, trots sina kulinariska lidelser även sökare och idealist.

I korrespondensen med förlaget beskrev Hedenvind sin nya roman som satir över den materialistiska historieuppfattningen.⁵ Tanken utvecklas inte närmare i breven, men uppenbarligen avses den matglade kocken stå för den materialistiska uttolkningen av mänsklighetens hävder. Han visar också på doktrinens otillräcklighet genom att slutligen nå fram till insikt och bekännelse till andra ideal. Kanske anspelar Hedenvind skämtsamt på marx-

ismens historiefilosofi när han i romanen låter kocken tala om ”en ny lära, grundad på stek- och kokkonsten, alla konstners moder” (63). Den desillusionerade Griseida vet att ”i de avgnagda benen vid alla folks fötter ligger hela visheten blottad” (78). Också historien som klasskamp aktualiseras i en av Mimesis Theofras’ krogföreläsningar: ”De magras förtvivlade kamp för en värdigare själabo-stad är deras hemligaste hemlighet, sa min yrkesbroder i Toscana. Och de fetas sömnlösa bemödande att behålla den heliges omelett för sig är likaledes nedläst i alla hemligheters kista, sa han.” (128 f.)⁶

Alla historiska romaner handlar ytterst om författarens egen tid, och det gäller även om *Boccaccios kock* som visserligen inte är någon historisk roman, men som dock utspelar sig i ett avlägset förflutet. Hedenvind gör inga försök att skapa historisk illusion, han framhäver med hjälp av tydliga och ibland skämtsamma anakronismer att boken är skriven på 1900-talet och utifrån ett tillbakablickande perspektiv. Ett stort bekymmer för folket i 1300-talets Neapel sägs sålunda vara att vinpriserna femdubblats på tjugo år, vilket vid det skrivande tillfället torde ha stämt bättre för de svenska brännvinspriserna. Som i en kö på folkhemmets systembolag jämrar sig napolitanerna på värdshuset Den blå lågan över att ”vinskatten höjts” (50).

Ryktet sprider sig om kockens vältalighet och han väcker förväntningar likt en populistisk politiker, som tros kunna förverkliga paradiset i form av lägre vinpriser och sänkta skatter. Han lockar publik till tavernan och det planeras att bilda ett konsortium för att exploatera den folkkäre artisen. Förhandlingar inleds mellan intressenter och förhoppningsfulla profitörer, procentsiffror framkastas och budgivning pågår kring den ovetande kockens framtida lönsamhet. Det är som om ett kommersiellt bokförlag eller skivbolag bedrev sina affärer och planerade reklamkampanjer i renessansens Neapel. Författaren spelar öppet mellan då och nu; att skriva kontrakt där siffrorna ändras efter undertecknandet betecknas som ett knep vilket ”i vår tid praktiseras så gott som allmänt i livets alla företeelser” (186). I samband med ekonomisk brottslighet i mindre skala uppträder ett par småskojare med ”sina dokument (nuförtiden så kallade ackordssedlar)” (192). Med dessa anakro-

nismer som medel framhäver författaren att hans berättelse handlar om den egna samtiden, eller som han ironiskt uttrycker sig i brevet till Ingegerd Granlund där han beskriver sin strävan i *Boccaccios kock* att vara ”framför allt tidsenlig”.

Det tidsenliga utpekas i det redan citerade brevet till Ingegerd Granlund, där det sägs att ”kockens ideologi kan passa in på vår tids högmässotäxt, levnadsstandard”. Samma tema varieras i brev till Gerard Bonnier 6/1 1954: ”Motivet till denna berättelse bottenar givetvis i mycket seende och funderande under flera decennier. Men den är skriven i djupaste leda (kanske är det fel?) vid vår tids vedervärdiga högmässotext: *levnadsstandarden*. Varenda sysslöshungrig brödjägare, även käring för den delen, som vill göra sig hörd och småningom vinna en portfölj för myndighetsärenden, nog idisslar dom på denna term.”

I Hedenvinds brev från femtioalet blir detta ett allt mer framträdande tema; folkhemmets materialism, den växande likgiltigheten för litteratur och icke-ekonomiska värden. I *BLM*-artikeln ”Orientering i andanom” berättar Hedenvind hur han inbjudits hålla en litterär föreläsning inför en som vanligt liten och likgiltig publik. Intresset vaknar först då han lämnar bakgrunden till sin diktning och tar upp ”tidens högmässotext, levnadsstandarden” (s. 444). Skämtsamt påstår han sig ha hyllat samtidens materialism och predikat för dess ”folkreligion”, penningen och egenintresset. Allt inför en rörd och tacksam publik.

Samma erfarenhet gör huvudpersonen i *Boccaccios kock*. Publiken visar sin uppskattning när han säger vad de vill höra, lovtal över nyttiga ting som omeletter och peppar har alltid sina tacksamma åhörare. Efter sin död får han en gravsten med föga kongenial inskription, avslutad med orden ”det var nöjsamt att höra honom och lätt att följa hans lära” (186). Sådana profeter vill människorna ha, som är lustiga att höra på och inte ställer krav. Filosofendiktaren förvandlas i den samtida offentligheten till lustigkurre och underhållningsartist. Så framställer Hedenvind författarens villkor i femtioalets Sverige, där televisionen snart skulle få sitt genombrott.

I brevet till Ingegerd Granlund nämner Hedenvind också att han ville ”bryta mot den gängse uppfattningen om renessansen” (sic!). Temat utvecklas

mer i *BLM*-artikeln, som talar om ”övertro på den italienska renässansen” (s. 446). Hedenvind uttrycker här en uppfattning som många andra gett uttryck för både tidigare och senare, att det som kallas renässans egentligen betydde föga för de breda folklagren. Det intressanta med denna föga originella uppfattning är snarast de underförstådda parallellerna med den samtida likgiltigheten för kultur och litteratur. Obildningen beskrivs som omfattande även i 1300-talets Neapel, den litteraturhistoriskt ryktbara Fiammetta är för tavernans gäster ”det där konstiga namnet” (51). Att Boccaccio bara omnämns som kockens arbetsgivare är inte så konstigt, i sin tids Neapel var han kanske lika okänd som Hedenvind och andra författare i 1950-talets Sverige. Det är åter läxan från den publika responsen på det föredrag som omtalas i *BLM*-artikeln: ”Resultatet av en stavhoppstävlan under dagen tycktes ligga den närmare om hjärtat än bakgrunden till min diktning” (s. 444).

Också det samhälle som beskrivs i *Boccaccios kock* erinrar starkt om 1950-talets. Endast pengar räknas, rikedom ger makt och anseende i något som liknar ett modernt klassamhälle. Ibland tycker man sig vara i folkhemmets Sverige, ibland påminner villkoren mer om de folkdemokratiska polisstaterna. ”För mycket makt på ett håll behöver spioner” (52), konstateras det. Spioner och angivare lurar överallt, det är farligt att uttrycka sig alltför frispråkigt om överheten på värdshuset Den blå lågan. Liksom i det kalla krigets Europa finns två rivaliserande maktblock, som tidvis samarbetar och tidvis befinner sig i konflikt med varandra. Det är kyrkan och den världsliga makten, under ledning av Kardinalen respektive Hertigen. Ingendera parten är bättre än den andra, maktskiften medför inga förbättringar för gemene man i enlighet med Hedenvinds synpunkt under femtiotalet att öst och väst var lika goda eller dåliga kålsupare. Hedenvind var vid denna tid närmast anhängare av det som kallats tredje ståndpunkten.

Också när det gäller svensk inrikespolitik lutade Hedenvind åt något som kunde kallas en tredje ståndpunkt. Alltsedan ungdomens anarkism och läsning av Krapotkin⁷ hyste han skepsis gentemot partipolitiken, och han väntade sig inga större förändringar av maktskiften mellan socialdemokrati och borgerlighet. I *Boccaccios kock* får Neapel en ny härskare, men därav är intet gott att vänta. En

cynisk yrkeskrigare som varit i tjänst hos olika herrar berövar gästerna på tavernan deras eventuella illusioner om politiken: ”Hoppas ingenting, tro ingenting. Bara arbeta och försaka. Om också ängeln Michael tog spiran på jorden, skulle han inte förmå ändra det minsta grand på edra bördor ...” (172).

Till de tidlösa inslagen hör de humoristiska scenerna. Det rör sig om en ålderdomlig humor, där vi förväntas skratta åt sådant som människorna skrattade åt långt innan det existerade någon skriven litteratur. Komiken är visuell och bygger på synintryck mer än på verbala medel, varigenom denna tidlösa humor paradoxalt nog också blir tidsbunden. De lustiga scenerna erinrar i hög grad om tjugotalets filmfarsor, det ramlas och snubblas som vore Laurel och Hardy i aktion.

Kocken Mimesis har varit ute på stöldturné i napolitanska kök och återkommer till skoflickaren med en säck ingredienser, som skall förgylla deras måltid på en mager kanin. Håpnaden markeras med karikerad komik och övertydliga rörelser som hos en stumfilmskomiker: ”Blev nu stående med fingret på näsan att tänka efter, nöp sen i sina symboliska rättsvansar på hakan, lade åter fingret på näsan och lät blicken glida forskande från sak till sak. Filas följde den med kisande ögon, och hans skägg klöv sig, slöt sig och klöv sig igen.” (20.)

På tavernan utdelas sparkar och krossas flaskor som på en västernfilms ramponerade saloon. Ett återkommande synintryck är en smygande hand som dyker upp på disken och lägger beslag på vinbägare som andra beställt och betalat. Vi ser då bara handen men inte dess ägare, som i en filmisk närbild. En upprepningens komik uppstår då värden ständigt ses blanda vin i vattnet eller när stulna flaskor ger upphov till ett pinglande genom att de är fastbundna med rep som leder till en klocka; genast dyker då den puckelryggige värdshusträngen upp ”med det stora huvudet på bröstet, blängande oxögd och fnysande i sin breda sjöhästnäsa” (57). Den skyldige grips och kastas ut från lokalen varvid blodvite uppstår; särskilt lustigt blir det då denna bryska behandling genom missförstånd drabbar en oskyldig. Denna olycka drabbar kocken Mimesis som efter en spark på näsan får blodflödet stoppat av tygflikar, så att näsborrarna liknar ”stoppade korvar” (59). Mycket tydlig är också anknytningen till stumfilmskomiken då

Griseida straffar en misshaglig gäst genom att tömma en vattenbalja över honom.

Det finns alltså åtskilliga paradoxer i *Boccaccios kock*. Boken är både tidlös och tidsbunden, det handlar om 1300-talet och om 1900-talet och om alla tider. Människorna är oföränderliga som Hedenvind framhåller i sin *BLM*-kommentar: ”Som den uppmärksamma läsaren torde lägga märke till, har jag uteslutande sysslat med vanligt folk på den tiden, då tro och vantro, lurendrejeri och fiffel till och med inför döden betraktades på ungefär på samma sätt som i vår tid såsom en av människans förnämsta rättigheter.” (s. 446.) Så är det, men ändå inte. Samtidigt gestaltar berättelsen en tro eller dröm om bättre framtid för mänskligheten, det oföränderliga är också föränderligt.

Också kocken Mimesis framstår som en paradoxal gestalt. Han är en människa som alla andra och den lånade rocken är för liten, till sina drömmar och ideal förmår han inte leva upp. Men på samma gång är han en diktare med visioner, en själsfrände till Salomo och Vergilius och Boccaccio och Hedenvind. Människans natur är dubbel, där finns både kropp och ande, materialism och idealism, begränsning i nuet och förbindelse med framtiden. Denna dubbelhet framhävs redan genom bokens titel; Boccaccio står för dikten och kocken för maten, varje människa är både Boccaccio och kock. Genom att ikläda sig sin herres rock får Mimesis en aning om det som i *BLM*-kommentaren beskrivs som ”meningen och målet med att leva och äta”, nämligen ”självdaning, självförverkligande” (s. 446).

Den märkligaste gestalten i boken är nog Boccaccio, han som omtalas men aldrig visar sig i egen hög person. Vi behöver inte se honom, lika litet som vi behöver möta författarna till de verk som vi läser. Han lever genom det han skrivit och utövar därigenom sitt inflytande. Utan Boccaccios föredöme hade inte Mimesis förmått lyfta sig över matgrytornas perspektiv. Hans vän Filas är pessimist: ”Om jag förstått Filas rätt, så existerar den här tillvaron på att äta sig själv och äter sig själv allenast för att existera.” (149.) I diktens värld har Mimesis hämtat en annan aning eller insikt, formulerad i den sista av de sånger som återges i *Boccaccios kock*: ”att leva är mera än vinst och föda” (203).

__Dikten handlar om det rådande men också om det kommande, om det som med romanens avslutande ord hedenvindskt kallas ”den gemensamma kitteln och storkoket väster om framtiden”.

ABSTRACT

Conny Svensson, Hedenvind and *Boccaccios kock* (The Cook of Boccaccio).

It is here argued that in the novel *Boccaccios kock* (1954) by the Swedish author Gustav Hedenvind-Eriksson the narrative strategy aims at creating expectations as to literary genre, which are never fulfilled. Thus, the prelude offers obvious associations to the classical historical novel in the tradition of Walter Scott, but then historical illusion is abandoned by means of anachronistic allusions to the author's own time. Existential questions concerning life and death are formulated as in a philosophical dialogue, but answers are never provided in the conversations. Instead this novel turns out to be an *Allkunsterwerk* combining different genres, and also a metaliterary text about itself and conditions of literature in general. Paradoxes frequently recur; events are timeless as well as time-bound, man is immutable and changeable at the same time. The title of the novel suggests this double nature of man being earth-bound like the cook but also a dreaming visionary like Boccaccio the poet.

NOTER

- 1 Det kan dock nämnas att utflykter till Medelhav och antik förekommer även i Hedenvinds tidigare författarskap. I kortlivade tidskrifter hade han publicerat noveller om skaldinnan Sapfo (*Novellen* nr 1/1923) och Odysseus (*Sesam* nr 2/1946), och i antikens Sybaris utspelas den humoristiska berättelsen ”Den störda morgonsömen” i tillfällighetstidningen *Påskliljor* 1946.
- 2 Brevet till Gerard Bonnier och Åke Runnquist i Bonniers förlags arkiv. Till den förstnämnde skriver Hedenvind även 6/1 1954, att han i *Boccaccios kock* ”med omsorg vejt för historiska fakta, men varit ganska noga med tidsmiljö och tänkesätt – framför allt tänkesätt, som överlevat alla tidskeden hitintills”.
- 3 Om detta begrepps betydelse för namngivningen heter det i *BLM* 1955, s. 444. ”Det meningsfulla grekiska gammelordet *mimesis* (efterhärming, efterapning – ja, ännu värre: att ge sken av att vara vad man inte i grunden är) föll för mig, därmed en tokig idé. Boccaccios kock – en liten lustig figur, som jag vare sig sett avritad eller hört omtalas – stod livs levande för min inre syn. Men vem var jag själv? Bildligt talat en halvbror till honom, draperad i kulturkappa, mycket för lång, och med kokbok under armen.”
- 4 Hedenvinds benägenhet att begagna idébärande sym-

bolik är särskilt framträdande i de fem romaner som han gav ut åren under och närmast efter första världskriget. Dessa verk behandlas i min avhandling *Idé och symbol. Studier i fem romaner av Gustav Hedenvind-Eriksson* (1974).

- 5 Brev till Gerard Bonnier 18/8 1953 och 6/1 1954 ("Har velat säga min tanke om den urspårade materialistiska historiuppfattningen") (sic!).
- 6 Formuleringarna erinrar också om Zolas roman *Le ventre de Paris*, där motsättningen mellan de feta och de magra utgör ett framträdande ledmotiv.
- 7 Se min avhandling *Idé och symbol*, särskilt s. 79 ff.